

TÁRSASÁGI HÍREK

VAJTHÓ LÁSZLÓ

1887–1977

Túl kilencvenedik születésnapján elhunyt Kecskeméten Vajthó László, a magyar irodalomnak hat évtizeden keresztül páratlan hatású tanára és népszerűsítője, egymást követő diák-nemzedékek irodalmi ízlésének alakítója, tudós irodalomtörténész, író, műfordító és szerkesztő, az Irodalomtörténetnek évtizedeken keresztül munkatársa, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagja.

Két memoár-kötetében feldereng szülőföldje, a szatmári régi világ, az otthon meleg emléke, majd a kolozsvári egyetemi évek igaz barátságokkal színes rajza. A fiatal magyar-német szakos tanár az ország keleti és északi karéján kisvárosokban tanít, készül pályájára; néhány írása A Hétben jelenik meg. Az első világháború vége hozza Budapestre. Ettől kezdve itt tanít; filológiai munka és műfordítás közben regényt is ír, folyóiratokba dolgozik. Elsőként doktorál Adyról írott disszertációval. 1925-től működik a Berzsényi Dániel Reálgimnáziumban, „a Markóban”, melyhez nyugdíjazásáig hű marad, debreceni magántanári, később rendkívüli tanári katedráján is csupán „ingázva” tanít.

Tudósi-tanári-szerkesztői pályájának zenitjét a harmincas-negyvenes években éri el. Ekkor jelenik meg a magyar lírával foglalkozó több irodalomtörténeti kötete; ugyanebben a kérdéskörben ad elő a debreceni egyetemen is. Kiadja Palágyi Lajos válogatott verseit. Négy nagyszerű magyar antológiájával az olvasót a maga korában a legbátrabban fordítja az új magyar költészet és annak forradalmi költői felé. Irodalomtörténeti és -elméleti cikkei, verselemzése, műfordításai, recenziói ebben az időszakban és a felszabadulás utáni három évtizedben is sok folyóiratban kapnak helyet.

Életének, egyéniségének központi munkája, szenvedélye mégis az irodalomtanítás. Nagyhatású, kísérletező tanár, aki nemcsak az osztályt ragadja magával, hanem a kiváló tehetségeket is biztos kézzel választja ki: sok nagy egyéniséget indított útnak az iskolában, s életre szóló barátjuk maradt.

Természetes, hogy ez a kivételes képességű tanár irodalomtörténet-szerkesztői adottságait is tanári céljai szolgálatába állítja. És itt alkot, nagyszerű kezdeménnyel, maradandót. A bifláztató, gyarló közlést tenyésztő iskolában klasszikus magyar irodalmi szöveget, olvasmányt tiszta forrásból akar diákjai kezébe adni, hogy olvassanak és kedvet kapjanak a jó könyvhöz. 1929-ben egy különösen tehetséges osztályával kiadatlan Bessenyei-kéziratot másoltat le közreadás céljára. A kötet a diákok „összedobott” pénzén jelenik meg. Az elsőt a második (ezúttal Bessenyei *Tarlménese*), majd további kötetek követik, régi kiadások ritka vagy éppen egyetlen példányból, folyóiratokból, hírlapokból összeszedve, kéziratokból másolva. A nemes bujtogató egyre több iskolát, tanárt szervez be, olykor támogatás is csurran-csöppen a most már egyre inkább ismertté váló sorozathoz, a *Magyar Irodalmi Ritkaságok*hoz. Vajthó szervez, szerkeszt, levelez, kéziratokat szerez, könyveket szed össze, korrektúrát végez, a nyomda szedőmestereivel szövetkezik, olykor aláírásával fedezi vagy éppen zsebéből előlegezi egy-egy kötet hiányzó nyomdaköltségét: Misztótfalusitól tanult szolgálat. A *Ritkaságok* hatvannál több kötete nemcsak az oktatás, hanem a kutatómunka számára is a magyar irodalom olyan alakjainak szövegeit adja kézbe, mint Bessenyei, Péterfy, Riedl.

A pályakép azonban hiányos maradna, ha nem kísérné Vajthó Lászlónak legalább néhány vonással megrajzolt, vázlatos emberi portréja, mely híveiben, tanítványaiban, barátaiiban él. Ez az örökifjú humanista és szelíd pedagógiai reformer életben és irodalomban a lényegyet kereste. Az irodalomban ezt elsősorban a lírában találta meg, melyben a magyar költők mellett kedves helye volt Puskinnak és Lenaunak is. Élete a tanári és írói pálya közt hullámzik, s a két közeg kiegészíti egymást. Nem új szemléletre törekszik, inkább összefoglal, de a legmagasabb igényvel. Mint sokan a századvégi évjáratok értelmiségéből: nem politikus lény mai szóhasználatunk szerint. De szelleme mindig szabad, mindig az érdekl, ami haladó, ami a jövő.

Tökéletesen hiányzott belőle a tekintélykeresés, a póz és szerep. Leszerelő fegyvere az önirónia. Saját munkásságára visszatekintve egyetlen olyan művet sem talál, melyet ne ítélne javításra. Írásainak megkapó stílusa a nagyműveltségű, színes, ízes magyar beszédű tanár élőszava, melyben a pedagógia zörgő szaknyelve is megelevenedik.

Életművének tökéletes íve lezár egész. Úgy hitte, az irodalomtörténetben „egy mondatocska fennmarad: tanítványaival kiadta Bessenyeit”. Nem tévedett. De nemcsak az általa új életre keltett hagyomány őrzi meg az irodalomtörténet. Vajthó László tanári magatartása is a magyar irodalomtanítás hagyományává válik.

PAJKOSSY GYÖRGY

BISZTRAY GYULA

1903–1978

1978. január 6-án hirtelen támadó betegség következtében két hét-
let hetvenötödik születésnapja előtt váratlanul hunyt el Bisztray Gyula.

Könyvek között egy életen át címet adta másfél évvel ezelőtt közzé-
tett tanulmánygyűjteményének. Régebbi és újabb írásaiból állította
össze a könyvet, vallott kedvelt íróiról és témáiról. A bevezető tanul-
mányban visszafogott líraisággal szólt régi, szeretett alma materéről, a
350 éves Bethlen-kollégiumról, az utolsó fejezetben pedig az egyetemi
évek emlékeit elevenítette fel, a két elvesztett barát, Halász Gábor és
Szerb Antal alakját és friss szellemét idézve olvasói elé. A sokrétű
tanulmánykötet címe nemcsak szimbólikusan vetíti elénk Bisztray
Gyula életútját; valójában elmondhatta magáról, hogy pályakezdésétől a
könyvek, a művek vonzkörében élt és dolgozott. Több mint tíz évig az
Egyetemi Könyvtár tisztviselőjeként tevékenykedett, majd minisz-
tériumi posztjain is a könyvtárak, közgyűjtemények gondjai foglal-
koztatták, az egyetemi katedrán töltött évei alatt pedig az alkotók, a
művek és az azt befogadó egykorú közönség kapcsolatát taglalta hallga-
tói előtt. A harmincas években megjelent tanulmányaiban már az elmúlt
századok tükrében is ezeket a kérdéseket vizsgálta, és mint szinkritikus
is az foglalkoztatta, hogy mire reagál, mit fogad be a kor közönsége a
múlt irodalmából. Az *Iró és nemzet*, valamint a *Színházi esték* című
kötetének anyagát szintén ezekből a körökből merítette. Figyelme igen
hamar az irodalmi alkotások szövege felé fordult. Kerecsényi Dezsővel
megkomponálta, majd Kerecsényi korai halála miatt önmaga bocsátotta
közre a magyar próza alkotások első reprezentáns gyűjteményét, a
közönség figyelmét az elfelejtett alkotók és szövegek felé irányító *A
magyar próza könyve* című antológia második és harmadik kötetét. Az
elkövetkező több mint három és fél évtizedben leginkább a 19. századi
írók alkotásainak tudományos hitelű szövegkiadása kötötte le erejét. A
meginduló kritikai kiadások között elsőként jelentette meg a szabadság-
harc emlékét sajátosan megszólaltató és megörökítő Sárosi Gyula el-
feledett műveit. Korábbi kutatási területe iránti vonzódásának engedve
még részt vett a 17. századi alkotásokat felsorakoztató, a Bocskay és
Báthori Gábor korának költészetét tartalmazó új RMKT első kötetének
sajtó alá rendezésében. A régi magyar irodalom szöveggondozása után
azonban figyelme a 19. század auktorai felé fordult. Szinte a textoló-
giai munka minden szférájában tevékenykedett. Közreadta Tompa
Mihály levelezésének két impozáns kötetét, Komlós Aladárral közösen

publikálta Gyulai Pál kiadatlanul maradt bírálatait, cikkeit és tanulmányit. Az irodalomtudomány is nagy hasznát vette, bár népszerűsítőnek szánta, Jókai Mórnak és Mikszáth Kálmánnak az előd és kortárs írókról szétszórtan megjelent karcolataiból összeállított két kötetét. Hasonló szándék vezette a kutatásai során felhalmozódott irodalmi és tudományos anekdoták összegyűjtésében; amíg a *Jókedvű magyar irodalom* című kötetben a magyar irodalmi anekdotákat gyűjtötte egybe Temesvári Pelbárttól József Attiláig, addig a *Jókedvű magyar tudósok* kötetben főleg a társadalomkutatókról, a filozokról fennmaradt történeteket írta meg.

Az elfelejtett és lappangó szövegek kutatásának és feltárásának legnagyobb igényű vállalkozása az 1956 elején Király Istvánnal közösen kialakított *Mikszáth Kálmán Összes Műveinek* szerkesztése és sajtó alá rendezése. Az elsőként megindított prózai szövegkritika sorozat vállalta az úttörés minden nehézségét: úgy bocsátotta közre az ismert és az évtizedeken át lappangó, anonim vagy játékos rejtőzéssel közölt Mikszáth-írásokat, hogy azok szövege a későbbi népszerű kiadás révén az olvasók legszélesebb rétegeihez is eljutott, jegyzetapparátusával pedig az addig jóformán hiányzó Mikszáth filológia alapjait vetette meg. Az eltelt huszonkét évben a Mikszáth életműből ötvennyolc kötet látott napvilágot, ezek közül harmincegyet maga Bisztray Gyula rendezett sajtó alá. Ez a könyvespolcot betöltő harmincegy kötet a gazdag invenciójú filológus minden erényét felsorakoztatta. Az ismert és közkedvelt regények és nagyobb elbeszélések közrebocsátásakor a szövegeket gondosan megvizsgálta, a források és a motívumok fáradhatatlan, szinte regényszerű szövevényét tárta fel az egyes művek genezisének bemutatásakor. A kisebb elbeszélések, tárcák és karcolatok megjelentetésekor pedig a jelöletlen vagy eddig ismeretlen álnévvvel szignált írások közül határozott szemmel ismerte fel és emelte ki Mikszáth tárcáinak százait, majd keletkezési történetüket gazdagon dokumentálva beillesztette az életműbe. A Mikszáth Kálmán Összes Művei ötvennyolc kötete közül a szerkesztő Bisztray Gyula neve mellett harmincegy kötetten ott szerepel a sajtó alá rendező Bisztray Gyula neve is. A harminckettedik kötet nyomdai javítása közben érte a halál. Emlékét gazdag életműve őrzi.

REJTŐ ISTVÁN

BARLA GYULA

1925–1977

Hirtelen halálát munkahelyei és egész környezete személyes veszteségnek érezték; a gyász a fájdalom túl a hiányt konstataálta, amelyet mint ember és oktató maga után hagyott. Egyéniségéről nehéz utólag képet adni, mert a közvetlen érintkezésben uralkodott derűs, jóakarató kollegialitást vagy az oktatói eroszt csak foszlékony emlékképeken át tudjuk felidézni. Középiszkolai tanftványai, majd gyakorlóiskolai tanárjelöltjei, szakdidaktikus hallgatói ennek az egyéniségnek a kisugárzása révén szerették meg a magyar irodalmat, és tudták megbecsülni és megkedvelni a módszertani iskolázottságot. Ez a tevékenysége az évek során öbenne magában tudományos igényűvé növekedett: módszertani útmutatókon túl átfejlődött a stílus, a költői nyelv vizsgálátává, a lassan ez vált legerősebb oldalává. (Önálló kötete: *Stíluselemzés nyelvtanórdrkon*, 1975.) Ma már, egy töredék életmű láttán, nehéz volna eldönteni: mi is volt hát érdeklődésének főiránya: a gyakorló oktatás, a stilisztika vagy az irodalomtörténet; a rá jellemző csendes, majdnem konok szívóssággal mindegyikbe beleásta magát, – azok a kérdések, amelyek irodalomtörténészként érdekelték, az ő személyes kérdései voltak.

Én magam, aki ezirányú munkásságát, témáit, eredményeit figyelem, először is a szinte akadályt nem ismerő fáradhatatlanságot csodáltam benne. Meglátszott rajta, hogy a történettudományból indult el, és hogy kijárta Szabó István iskoláját. Nyomozni, a források alapján a helyes tényállásig eljutni – ez volt az életeleme. Erdélyi utakra vállalkozott, hogy Kemény Zsigmond tanulóveire és pályakezdésére világot derítsen (*Fejezetek Kemény Zsigmond tanulóveiből*, ItK 1975., *Adatok a fiatal Kemény politikai tevékenységéhez és nézeteihez*, Századok 1976.) – múlt századi budai lakójegyzékeket és anyakönyveket búvárolt át, a rejtélyes Gina életútjának homályos pontjai körül. A Vajda-kritikai kiadás első kötete, valamint Keményről publikált dolgozatai őrzik azokat a – javarészt múltbeli tévedéseket helyesbítő – adatokat, amelyekkel őnélkülr szegényebbek lennénk. Magam is melabúval gondolok vissza azokra a beszélgetésekre, amelyek során ragyogó arccal számolt be egy-egy újabb, nem kis utánjárással szerzett „lelemény”-éről.

A Vajda-kritikai kiadás természeténél fogva nem adhatott neki alkalmat arra, hogy egész tehetségét, érdeklődésének minden oldalát kibontakoztathassa. Nem volt módjában, hogy a líraelemzés modernebb módszereit alkalmazza – neki egy költői hagyaték kuszált szálait kellett

kibogoznia. Fő szempontja itt az alkotó életének és lírai produkciójának összefüggése volt. Annakidején egy kis kétellyel nézték azt, ahogy ezzel a módszerrel a Gina-szerelem történetét rekonstruálta – a módszer valóban nem általánosítható, és csak az alapokat veti meg. De megbecsülendő az, hogy eredményei helyett máig sem tudunk jobbakat adni; a további kutatásnak őbelőle kell kiindulnia.

Legigazibb területe az eszmetörténet volt, ennek a szolgálatába állította filológiai apparátusát és a múlt század közepének európai politikai-bölcseleti-társadalomtudományi szakirodalmában és áramlataiban nyelvtudása révén első forrásból szerzett tájékozottságát. Ez érdeklődése révén találta meg néhány nekifutás alapján nagy témáját: Kemény Zsigmondot. Nyilvánvalóan nem egyetlen eset a mi szakmánkban, hogy valamelyik társunk egyetlen nagy szellem kutatására teszi föl szinte az életét és minden energiáját, de hogy a nagy témának és a kutatói megszállottságnak összetalálkozása milyen energiaforrást jelent és milyen kielégüléssel jár, ezt az ő példáján módomban volt közvetlenül tapasztalni. Egyszer próbáltam emlegetni, hogy talán túl is kellene lépnie Keményen, vagy legalábbis 1849-en, ameddig ő maga határt szabott magának: elég érelyesen tiltakozott. Majdnem két évtizedig szinte együtt nőtt a témával. A 49 előtti Kemény politikai nézeteiről írt bölcsészdoktori értekezést; ennek kimerlelőbb változata jelent meg az Irodalomtörténeti Füzetekben (*Kemény Zsigmond főbb eszmái 1849 előtti, 1970.*)

Mindezt pedig csak előkészületnek szánta a nagy műhöz. Kandidátusi értekezést tervezett a 49 előtti Keményről, tehát nemcsak a publicistáról, hanem a széprőről is. Ennek a terveiről és néhány próbafejezetéről beszélgettünk olykor a halála előtti években. Különös volt ez az előkészület. Én is, de minden bizonnyal ő is azon igyekeztünk, hogy létrejöjjön, szívós munkával, a nagy találkozás: az eszmetörténész Barla találkozzon össze a műelemzővel, – főként pedig, amit ő maga is igényelt: mélyítse el jellemteni érzékét és ismereteit, s az életrajzi tények és vonatkozások fölé emelkedve igazodjon el a művészet autonóm birodalmában. Sajnos, a nagy épület elakadt az alapozásnál; a kivitelezéshez szükséges éveket már nem kapta meg a természetből. Mint minden torzót, ezt is megrendüléssel kell számontartanunk.

Furcsán vegyült fény és árnyék ebben a kettőtört életben. Kezdeti nehézség után simán ívelt fölfelé pályája: harminc éves korára már Debrecen egyik legjobb magyartanárának számított; bejutott a gyakorló gimnázium tanári karába. Folyamatosan tartott szakmódszertani előadásokat a Kossuth-egyetem magyar szakos hallgatóinak. Előbb megkapta az egyetemi docensi címet, majd valóságos docensként az egyetemi magyar nyelvi és irodalmi tanszékcsoportjának oktatója lett. A

külső pálya sikerére árnyékot vetett az, hogy betegsége másfél évtizeden át kísérte: többször kellett neki egy-egy roham, nagyobb kihagyás után újból talpraállnia.

Temetésén *Az Illés szekeren* előhangjával búcsuztatták, – jól éreztetve azt, hogy a tüzes, gyors szív sodorta és ragadta el életútján.

BARTA JÁNOS

A TÁRSASÁG ÚJ TAGOZATÁRÓL

1978. március 21-én megalakult az Irodalomtörténeti Társaság Borsod-Abaúj-Zemplén megyei csoportja.

Az új szervezetet az az igény hozta létre, hogy a sárospataki tanítóképző főiskolán kívül nincs sem a megyében, sem Miskolc városában olyan humán jellegű egyetem vagy főiskola, amely szervezője, központja lehetne az irodalommal közvetlenül foglalkozóknak, az irodalom iránt érdeklődőknek.

A csoport legfőbb céljának azt tekinti, hogy ápolja a megye irodalmi hagyományait (a TIT megyei irodalmi szakosztályával együtt), felolvasóületeket szervezzen; tagjai részt kívánnak venni a budapesti felolvasóületeken, a Társaság vándorgyűlésein.

Az alakuló ülés ünnepélyes keretek között folyt le a Földes Ferenc Gimnázium nagytermében Dayka Gábornak, Miskolc szülöttének születésnapján. A gimnázium annak a minorita iskolának a helyén áll, amelyben Dayka középiskolai tanulmányait folytatta.

Az ülést dr. Zimonyi Zoltán, a TIT megyei irodalmi szakosztály elnöke nyitotta meg. A megalakulás tényét Tolnai Gábor jelentette be, az Irodalomtörténeti Társaság történetéről Wéber Antal szólt. Megemlékeztek Nagy Kálmán szakfelügyelőről, az előző megyei csoport elhunyt titkáráról.

Wéber Antal *Dayka Gábor emlékezete* címmel tartott előadást. Méltatta a hányatott életű, fiatalon meghalt Kazinczy-tanítvány munkásságát, Csokonaihoz való kapcsolódását, költészetének szentimentális és modern vonásait.

Tolnai Gábor előadásában Radnóti Miklós *Nyolcadik ecloga* című versének valóság tartalmát elemezte, ismeretlen tények, dokumentumok bemutatásával idézte fel az utolsó előtti stációt, a bori lágert.

Az ülés végén a Társaság nevében Tolnai Gábor, Wéber Antal, Csáky Edit; a megye képviselőjében Varga Gáborné a Hazafias Népfront megyei Bizottságának alelnöke és Kálmán László a Földes Ferenc Gimnázium igazgatója megkoszorúzta a Dayka Gábor-emléktáblát.

KOVÁCSNÉ ÓNODI IRÉN